

בשנות השלושים הראשונות, היינו קליינבוים (סנה, מאז בואו לארץ-ישראל) ואני סטודנטים באוניברסיטת ורשה. הוא למד רפואה; אני משפטים. מבחינה מדינית היינו יריבים. הוא היה חבר ב"על המשמר", לא העיתון, אלא המפלגה הציונית שבראשה עמד מר יצחק גרינבוים. אני הייתי חבר הצה"ר ובית"ר. אך פעלנו יחדיו, בשטח ההגנה העצמית של היהודים ובמיוחד של הסטודנטים היהודים. למדנו לכבד איש את רעהו.

קליינבוים כבר אז היה מפורסם לא רק בתנועה הציונית, אלא בקרב כל היהודים שחיו בעוני, בדחקות, אך באמונה, בגאווה ובחירות פנימית, בארץ פולין דאז. היה בסנה שילוב נדיר של שני כישרונות: נאום וכתיבה. אלוהים איננו מפזר כישרונות. בדרך כלל, מושך בעט מוכשר מתקשה באמנות הדיבור וכן להיפך. אין ספק כי לשיא השילוב של שני כישרונות אלה, הגיע בתקופתנו, זאב ז'בוטינסקי. אבל אין גם להכחיש כי עם ההבדל ביניהם, ידע גם סנה לשאת נאום טוב ולכתוב מאמר משובח. לכן שמו הלך לפניו בכל עיר ועיירה של הארץ שבה חיו למעלה משלושה מיליון יהודים, והם היו, בקירוב, עשרה אחוז של האוכלוסייה. אחוז היהודים הגדול ביותר בכל הגלויות.

לכולנו זכור מאמרו הנצחי של אחד העם, "עבדות בתוך חירות". באירופה המזרחית, בשנות השלושים, התופעה העיקרית בחיי היהודים הייתה הפוכה. ודאי, עבדות מדינית שררה בנו. המשטר היה עריצות והאנטישמיות השתוללה בחלונות הגבוהים וגם ברחובות, בבתי הספר התיכוניים והאוניברסיטאות, אך אנחנו, היהודים הציוניים, בני-חורין היינו. רשמנו "עברית" כשפת אבותינו; לא נתנו להשפיל את עצמנו: הסטודנטים האנטישמיים, הפורעים, דרשו מאתנו כי נשב מצד שמאל של אולם ההרצאות, מיאנו, ישבנו דווקא בצד ימין. ואם על רקע זה פרצו קטטות, השבנו מכותיים על מכה. אמנם מיעוט היינו ולא פעם הוכינו עד זוב דם, אבל שמרנו על ייחודנו הלאומי, על כבודנו האנושי. משה סנה היה אחד מאלה שעמדו בראש הפעולה הזאת. נאומיו הנלהבים וההגייוניים גם יחד, שכנעו רבים שלא להרכין ראש בפני שונאי ישראל המתפרעים, אלא להתגונן בפניהם ולהוכיח להם כי יהודים אינם פחדנים, כי יהודים לא ייכנסו לגטו האוניברסיטאי. כי על יהדותם-גאווה.

פרצה מלחמת העולם השנייה. נפגשנו, סנה ואני, בוויילנה. ואת סיפורי אני זוכר, כאילו שמעתי תמול-ששום: הוא היה קצין-רופא בצבא הפולני. בערב המלחמה גויס לשרותיו. יחידתו נלקחת בשבי על-ידי הצבא הסובייטי אשר פלש לפולניה המזרחית על יסוד הפרוטוקול הסודי, הנודע לשמצה, שנחתם ב-23 באוגוסט 1939 במוסקוה. בין ריבנטרופ למולוטוב; בין סטלין לבין היטלר; בין ברית המועצות הקומוניסטית לבין גרמניה הנאציונאל-סוציאליסטית. את הרכבת שבה נמצא הסגן ד"ר קליינבוים הובילו החיילים הסובייטים דרומה-מזרחה. היא הגיע לעיר רובנה, שבקרבת הגבול הפולני-רוסי: "אז" -- כך סיפר לי ד"ר משה קליינבוים -- "אמרתי בלבי: עד כאן. לברית המועצות אינני נוסע". הוא עזב את הרכבת; בתחנה פגש קבוצת יהודים, אמר להם את שמו, הם כמובן מיד זיהו והביאו לו בגדים אזרחיים. הקצין הפולני קליינבוים הז"ל, במקומו נולד אזרח. בשמעו כי וילנה נמסרה על ידי הסובייטים לשלטונות של ליטא, קם ושם פעמיו אל העיר שנקראת על ידי היהודים: ירושלים ד'ליטא.

בעיר זו נפגשנו ובה נפרדנו דרכינו, ד"ר קליינבוים קיבל, כמוני רישיון עלייה לארץ ישראל. אני מצאתי לחובתי למסור את הסרטיפיקט, שלי בזה אחר זה, לשניים מחברי, אשר שכנעוני כי עלייתם דחופה יותר. ד"ר קליינבוים הספיק להביא את משפחתו לוויילנה, ויחד עלו ארצה. עם כיבושה של פאריס, ב-15 ביוני 1940, השתלטו הסובייטים על שלוש המדינות הבאלטיות. כעבור מספר חודשים, ב-20 בספטמבר 1940, נאסרתי על ידי הבולשת הסובייטית.

שבתי ארצה באפריל 1942, מן הצפון הרחוק. ושוב נפגשנו, משה סנה ואני. אך מאוחר יותר הייתה זו שנת 1944. נקראתי להיות מפקדה של הארגון הצבאי הלאומי. אליעזר ליבנה ניסה להפגיש את דוד בן-גוריון ואותי. הפגישה עמדה להתקיים, אך ברגע האחרון ביטל אותה בן-גוריון. עד יום פטירתו לא ביררתי אתו מדוע שינה את דעתו. אך אליעזר ליבנה, הודיעני, כי במקומו של דוד בן-גוריון יבוא איש אשר עליו אמר יו"ר הסוכנות היהודית: "פיו-כפיו". חבריי שכנעוני כי אסכים להיפגש עם שלוחו של בן-

גוריון. הפגישה נקבעה. הלך עמדי ידידי אליהו לנקין. מי עמד להיפגש אתנו, לא ידעתי. בבית משפחת ידידי, וקס, נפתחה הדלת לחדר שבו אליהו ואני ישבנו, ונכנס- משה סנה. נדהמתי- ושמחתי.

במחתרת, בימי הסיוון, הייתה לנו פגישה נוספת. משה סנה ליווה את אליהו גולומב. את האצ"ל ייצגו אליהו לנקין ואני. על תכנון של שיחות אלו כתבתי. אין מה להוסיף. ברבות הימים, היו לנו פגישות מסוג אחר. סנה, יחד עם גלילי, קיימו את הפגישות עם נתן ילין-מור ואתי על הקמת תנועת המרי המאוחדת. היו לנו דיונים ממושכים, רציניים לעתים עד שעה מאוחרת בלילה. אין לי ספק שסנה השפיע במידה רבה, אולי אף מכרעת, על הקמת תנועת המרי. מעמדו היה רם. כי אחרי פטירתו של אליהו גולומב, נקרא להיות ראש המפקדת הארצית של ארגון ההגנה (הרמ"א) והוא היה אומר: על התואר הזה, רמ"א חל מספר יחיד בלבד...

לשם הבהרה היה מוסיף: "לא יתכן מספר רבים". בימי תנועת מרי, עבדנו יחד מתוך יחס כבוד הדדי עמוק. סנה היה, מעל לכל, איש חכם. הוא גם היה אמיץ לב. הוא לא רק עמד בראש תנועת המרי, על פי ההסכם בין שלושת הארגונים. תמיד אמרתי, כי אז הוא הגיע לשיא מעמדו הלאומי. לעמוד בראש "צבאות ישראל", הלוחמים, נגד השלטון הבריטי למען חידוש עצמאותנו- לאו מילתא זותרתא היא. בשבת הגדול, או השחורה, ה-29 ביוני 1946, לא נתפס משה סנה על ידי הצבא והמשטרה הבריטיים. הוא חמק מידיהם, הגיע לחיפה, עלה על סיפון אניה והפליג אל הקונגרס הציוני ולאחר סיום דיוניו- לפאריס. יש יסוד להניח, כי הוא חיבר את המברק המפורסם של "עצורי פאריס" אל עצורי לטרון. סנה נלחם למען המשך המרי. גם דוד בן-גוריון היה בעד המשכו. אך- כפי שסנה סיפר לי בדיעבד, בן-גוריון שינה את דעתו לפתע פתאום והכריז על "הפוגה". או- אז נפרדו הדרכים בהתאם להסכם בין שלושת הארגונים. בשעתי עמדתי על כך, כי יוסכם בינינו, כי כל עוד ארגון ההגנה יילחם נגד השלטון הבריטי, נהיה ונילחם יחד: אם ארגון ההגנה יעזוב את המערכה, אצ"ל ולח"י ימשיכו בה. הדבר הוסכם. וכך נהגנו. לא היו, אפוא, בינינו שום טענות. הכל נעשה על פי ההסכם, ביושר- לבב. אך מאז משהו "נשבר" בלבו של משה סנה. הוא החל להתרחק. לא רק מהנהגת מפא"י, מבן גוריון, גולדה מאיר, שרתוק ואחרים: הוא גם נטש את המחנה הציוני-הכללי, שעליו היה נמנה ואותו ייצג בארגון "ההגנה".

על סף הקמת המדינה, ניהלנו, נתן ילין-מור ואני, משא ומתן עם משה סנה על הקמת מחנה לוחמים מאוחד. סנה לא דחה את הרעיון על הסף, אך היסס מאוד. לבסוף הצטרף למפלגה שקמה מאיחודם של "השומר הצעיר" עם אחדות העבודה, ואשר שמה נקרא בישראל: מפ"ם. אז הצעתי לידיד-נעורי, נתן, שאצ"ל ולח"י יתאחדו. אך הוא דחה את הרעיון. טענתו הייתה, כי לו סנה היה מצטרף אלינו, היה האיחוד רצוי, אך בלעדיו, אין לאיחוד בין שני ארגוני המחתרת סיכוי אמיתי להצליח במערכת הבחירות שתבוא. לנתן הייתה גם סיבה ממשית להתנגד לאיחוד הזוגי שלנו (בלי סנה). אני מעדיף לא לפרטו.

עוד נפגשנו עם סנה על סף הקמת המדינה ואז שמעתי מפיו, בפעם הראשונה, תיאוריה מדינית ובין לאומית מעניינת מאוד. הוא אמר לי, כי במאבק בין ברית המועצות לבין ארצות הברית, תנצח רוסיה את אמריקה. מבחינת העם היהודי, חשוב מאוד כי יהיה, לפחות, גורם אחד בו, שיעמוד לצד המנצח. "אל יהיה ספק בלבבך"- אמר לי- "כי תקום מדינה יהודית משתי גדות לירדן. אך היא תהיה קומוניסטית, והיא תקום בעזרתה ובכוחה של ברית המועצות".

נדהמתי מאוד לשמוע את הדברים האלה, ניסיתי לשכנע את בן-שיחי כי הוא טועה. אך לשווא. או אז, בעצם, נפרדו הדרכים לתקופה ארוכה מאוד והחלה הליכתו של סנה לעבר הקומוניזם, הסטליניזם. באחד הימים פרסם סנה ספר על העם היהודי. מוטב לא לצטט.

כעבור שנים רבות, חזר בתשובה. אנחנו, הציונים, קיבלנוהו בלב פתוח. הצטערנו על היפרדותו מן המחנה הלאומי; שמחנו על שובו אל המחנה הזה. ידוע לי, כי תשובתו ושובו היו בלב שלם. על כן ציווה, על ערש הדווי, כי בנו בכורו יאמר קדיש על קברו. השתתפתי בהלווייתו ושמעתי את הבן מקדש את זכרו של אביו.

משה סנה עשה גדולות ונצורות למען עמנו.

